

lle unha relación dos autores e/ou editores principais, dos redactores, colaboradores, moderadores de mesas, ilustradores, tradutores e autores de recensións coa correspondente responsabilidade autorial indicada. Séguese o "Índice de ámbitos" (pp. 368-369) que, como se indica na obra, dá conta de todas as áreas lingüísticas tratadas (panrománica, iberorrománica, galego, portugués, castelán e asturiano-leonés) que se recollen nas entradas da bibliografía.

O *Índice de períodos* (pp. 369-370) abarca dende a baliza cronolóxica máis antiga, a prerromance, ata a máis actual, a referida ao galego moderno. A seguir, o "Índice de variedades" (pp. 370-371) estrutúrase atendendo á información diatópica, diafásica, diastrática e diamésica da lingua; o "Índice de identificadores" (pp. 371-375) faise dunha maneira exhaustiva recollendo dende institucións, xéneros poéticos medievais, obras literarias relevantes ou de autoría anónima, lingüistas, filólogos, etnólogos, etc. Finalmente, o "Índice de vocábulos" (pp. 376-398), como así se denomina no índice xeral, leva nesta parte da obra a etiqueta de "Índice remisivo de vocábulos"; nel recóllese a referencia a elementos léxicos ou gramaticais que son destacados nas sinopses das entradas bibliográficas e esta información complementase cos datos que fan referencia á lingua á que se adscribe a palabra que se recolle no citado índice cando non é galega.

Para rematarmos, só nos resta a felicitación ao director e ao equipo de colaboradores e desexar que os *Cadernos da BILEGA*, inaugurados por esta publicación, teñan unha lonxeva e exitosa vida e se convertan nunha obra de referencia ineludible para o estudo e seguimento da bibliografía lingüística galega.

Raquel Rodríguez Parada

LEMA SUÁREZ, XOSÉ MARÍA (2006): ONOMÁSTICA HISTÓRICA DUNHA PARROQUIA GALEGA: BERDOIAS (1607-2000) I. OS NOMES MASCULINOS. SANTIAGO DE COMPOSTELA: ASOCIACIÓN GALEGA DE ONOMÁSTICA, 264 PP. (MÁIS UN MINIDISCO DE 430 PP.).

A partir do ano 1993 e en sucesivas quendas (1990, 1992, 1996, 1999, 2000, 2004), Xosé M.ª Lema foinos achegando á onomástica persoal da Terra de Soneira. O volume que agora presentamos volve aos nomes de persoa, masculinos, dunha parroquia soneirá, San Pedro de Berdoias (Vimianzo), utilizando como fontes os libros de bautizados do Arquivo Parroquial de Berdoias, dende o ano 1607 ata a actualidade.

Nos preto de 400 anos investigados, leva a cabo 3.493 rexistros correspondentes a outras tantas partidas dos libros de bautizados, obtendo 161 nomes masculinos (e 166 femininos) como primeiros nomes ou nomes principais. Distribuídos no tempo, dos 3.493 nenos/as berdoieses, 308 corresponden ao século XVII, 1.040 ao XVIII, 1.193 ao XIX e 952 ao XX. No minidisco que acompaña o libro inclúe fichas individualizadas dos 161 nomes masculinos, onde se pode consultar unha información pormenorizada e moi completa sobre cada un dos nomes, a súa evolución no tempo, etc.

O libro preséntase dividido en 13 capítulos.

No capítulo I (Introdución) sitúa xeográfica e administrativamente San Pedro de Berdoias (axudándose de datos en destacados e mapas), informa acerca do despoboamento da poboación entre os séculos XVII e XX e presenta feitos singulares da historia comarcal, como os anacrónicos arrendamentos rústicos aínda hoxe vixentes.

No capítulo II enumera os obxectivos que guían o estudo, e no capítulo III valora o estado das fontes, e revisa o grao de deterioración que presentan os libros de bautizados, así como os defectos observados nas partidas de bautismo.

No capítulo IV mostra a evolución dos datos das partidas século a século. Cinco son os modelos incluídos que corresponden a outros tantos momentos das partidas de bautismo: século XVII-1.º terzo XVIII, 1726-1740, 1740-1778, a partir de 1778 e 1977. Resulta moi atinada a súa incorporación en cadros destacados individuais, xa que posibilita unha doada lectura comparativa de datos. A continuación, o autor salienta certos cambios administrativos civís que supón ocorridos na década 1830-1840 e que inciden

na onomástica persoal local: o paso dos apelidos do pai para as mulleres (ca.1834), a xeneralización do sufixo -ez nos apelidos antroponímicos (ca. 1832), a desaparición das preposicións entre nome e apelido de orixe toponímica (ca. 1838) e, bastantes anos despois, a creación dos rexistros civís en España (1870) e a súa repercusión.

No capítulo V "Os naturais de Berdoias: 3.493 berdoieses ao longo de catro centurias", transcribe outras tantas partidas dos libros de bautizados, unha a unha, anotando o nome do bautizado, os nomes e apelidos dos pais, os dos padriños e madriñas e, a partir de certa data, tamén os dos seus avós e avoas, tanto paternos coma maternos, e realiza comparativas de natalidade por centurias.

O capítulo VI "Todos os nomes de Berdoias (1607-2000): os nomes masculinos", o máis longo e a cerna do estudo, inclúe 13 epígrafes. Ás "Consideracións previas" coas que se inicia o capítulo, sucédenas cadros e gráficas que achegan datos relativos ao número de nados por ano e porcentaxes —totais e de sobreviventes á infancia (XVII-XX— (cadro 1); á relación de todos os nomes principais masculinos [N_{PM}] dos bautizados (cadro 2); aos NP masculinos (N_{PM}) de maior uso (gráfica 1); aos 20 NP masculinos de máis uso, por orde de antigüidade (gráfica 2); á relación de todos os nomes secundarios masculinos [N_{SM}] dos bautizados (cadro 3); aos NS masculinos de máis uso (gráfica 3); ao cómputo total absoluto dos principais nomes masculinos (NP+NS) dos bautizados (cadro 4). Xúntase aos anteriores un cadro 5, que ofrece unha relación comparada de todos os N_{PM} dos bautizados de Berdoias entre o século XVII e o XX.

Amais da compilación dos datos, o autor establece comparacións con outras investigacións onomásticas, relativas a áreas específicas ou xerais ao ámbito galego e a períodos cronolóxicos diversos, o que supón tamén unha útil revisión bibliográfica dos materiais dispoñibles ata o momento. Así, confróntanse os resultados de Berdoias con achegas anteriores referidas ao ámbito galego, en concreto, coas mencionadas no *Diccionario dos nomes galegos* e as realizadas por Kremer (1994), P. Saavedra (1994: 324-326), Boullón-Tato (1998/99).

As particularidades da onomástica masculina século a século ocupan os seguintes parágrafos. Nas partidas bautismais do séc. XVII computáronse 146 nenos e os NP de máis uso son, seguindo esta orde: 1.º *Juan*, 2.º *Domingo*, 3.º *Andrés*, 4.º *Alonso*, *Pedro*, 5.º *Francisco*, 6.º *Antonio*, 7.º *Alberto*, 8.º *Bartolomé* (gráfica 5, pág. 90). Non se encontran ningún *Roi*, *Ares*, *Gómez* nin *Vasco*, que eran nomes medievais moi tradicionais, pero outros ocupan o seu lugar: *Antonio*, *Francisco*, *Bartolomé* e *Domingo(s)*, presentes xa no século anterior.

No século XVIII encontráronse 533 nenos bautizados, o que delata un incremento de poboación, debido, seguramente, á xeneralización de cultivos como o millo ou a pataca. Os nomes máis empregados son, seguindo unha progresión decrecente: 1.º *Juan*, 2.º *Andrés*, 3.º *Domingo*, 4.º *Joseph*, 5.º *Pedro*, 6.º *Francisco*, 7.º *Manuel*, 8.º *Antonio* (gráfica 6, pág. 97); 45 nomes masculinos diferentes serven para nomear 134 homes que vivían daquela na freguesía.

No século XIX, os nenos bautizados son 588. Por orde, destacamos a presenza de: 1.º *José* (coa grafía *Josef* ata 1819), cun ascenso imparable nesta centuria; 2.º *Manuel*; 3.º *Andrés*; 4.º *Francisco*; 5.º *Joaquín*; 6.º *Pedro*; 7.º *Vicente*; 8.º *Domingo*, *Simón* (gráfica 7, pág. 109), e as tentativas de renovación onomástica. *Jesús*, por exemplo, logrou introducirse no ano 1866 con éxito. Outros que entraron neste período foron *Cornelio*, *Modesto*, *Victorio*, *Luciano*, *Valentín*, *Mariano*, *Modesto*. A partir de 1870, chega o grupo máis numeroso: *Casimiro*, *Cecilio*, *Justo*, *Federico*, *Daniel* ou *Evaristo*, aínda que só algúns deles gozaron dunha relativa acollida, entre eles, *Celestino* ou *Evaristo*.

No século XX, os nenos bautizados chegan a 506. Os nomes rexistrados ata o 1962 (momento de inflexión) coinciden cos da 1.ª metade do século. A revolución onomástica masculina masiva dos bautizados de Berdoias produciuse na década 1951-1960. E á altura de 1980 a renovación gaña en profundidade, pois na lista específica desa década *José*, *Antonio*, *Juan*, *Jesús*, *Francisco* desaparecen dos oito primeiros lugares e irrompen uns novos: *David*, *Pablo*, *Javier*, *Carlos*, *Alberto*, *Oscar* e *Diego*.

No conxunto do século, a orde de frecuencia dos antropónimos berdoieses é, de maior a menor, 1.º *José*, 2.º *Manuel*, 3.º *Jesús*, 4.º *Celestino*, *Francisco*, 5.º *Juan*, 6.º *Andrés*, *Enrique*, *Ricardo*, 7.º *Alejandro*, 8.º *Aurelio*, *Eduardo*, *Evaristo* (gráfica 8, p. 118). Non cambia gran cousa o panorama con respecto ó conxunto de Galicia, onde os cinco nomes masculinos de meirande uso a primeiros da década dos 80 eran: 1.º *José*, 2.º *Manuel*, 3.º *Antonio*, 4.º *Ramón*, 5.º *Juan* (gráfica 9, páx. 122).

Tocante á 'vida' documentada dos nomes, o autor repasa cronoloxicamente os testemuños escritos, axudado dunha gráfica na que ofrece datos dos 52 N_{PM} de máis uso (n.º 10, p. 127), dun cadro que corresponde ao eixe cronolóxico coa data de introdución dos 52 N_{PM} de máis uso (n.º 11, páx. 128) e dun cadro coa data de nacemento dos últimos bautizados dos 52 N_{PM} de máis uso (n.º 12, páx. 1299).

A tendencia renovadora entre os séculos XVII e XX revela que os nomes introducidos no XVII pasaron de 13 a 39 ao acabar a centuria; no século XVIII rexístranse 41 nomes máis, 23 no século XIX, e 57 máis no século XX. Os principais axentes introdutores das innovacións onomásticas nos primeiros 275 anos investigados foron os cregos e os seus propagadores, os padriños e as madrriñas. Nas últimas décadas do XIX e comezos do XX, o mundo da emigración, primeiro a americana e despois a europea, é quen inspira as mudanzas.

A utilización de nomes compostos é unha das novidades onomásticas que trae consigo o século XVIII e que se estende á 1.ª metade do XIX. A combinación de dous nomes foi a preferida, aínda que tampouco faltan as de tres. A nobreza incorpora axiña os nomes compostos, talvez como distintivo de clase. Os N_{PM} cos que se ensaiaron máis combinacións foron *José* (1.º), *Manuel* (2.º) e *Andrés* (3.º), seguidos de *Juan*, *Francisco*, *Pablo*, *Jesús*, *Pedro*, *Antonio*, *Joaquín*. Como N_{SM} entraron *Antonio*, *Manuel*, *Ramón*, *José*, *Andrés*, *Francisco*, *Vicente*, *Jesús* e *Simón*.

Xosé Mª Lema reserva tamén un espazo para reflexionar sobre a implantación dos nomes e a causa ou causas da súa propaga-

ción e para analizar a vinculación entre nomes e clases sociais.

No cume da pirámide social, unha liñaxe fidalga, os Lema de Berdoias, é examinada desde principios do XVII ao XIX. Unha lectura das súas árbores xenealóxicas permite concluír que se deron tentativas de perpetuar certos nomes identificatorios da familia (nomes de liñaxe). O 1.º foi *Alonso*, o 2.º *Sancho*, o 3.º *Martín* ou *Martiño* e *Rodrigo* e o que máis tempo se mantivo na familia, o masculino *Joseph* e o feminino *Josepha*.

No outro cabo, está o mundo dos chamados nas partidas de bautismo 'fillos ilexítimos': os fillos de nai solteira (ou viúva) e de pai incógnito. Entre 1761 e 1860, rexístranse 124 fillos naturais, deles 61 nenos, na súa meirande parte fillos de nai solteira. A medida que transcorre o século XIX, e quizá debido á emigración a América, prodúcese un incremento destes nacementos. Non se observa ningún tipo de discriminación onomástica (nomes estigma) para estes nenos: toda a nomenclatura pertence ao común de cada época.

A última epígrafe achégase á castellanización e á (re)galeguización dos nomes masculinos. Dende as primeiras partidas do século XVII, detéctase un grao de castellanización avanzado, no 1607 aparecen formas castelás como *Juan* e *Alonso*.

Non é estraño, pois o noso idioma levaba case un cento de anos totalmente relegado da escritura. A isto hai que engadirlle o carácter formalista dos libros de bautizados, que ao longo dos séculos tiveron que ser considerados por forza os únicos documentos oficiais dispoñibles para certificar árbores xenealóxicas fidalgas.

No século XVII obsérvanse, con todo, heroicas resistencias de formas galegas, á par dos seus equivalentes casteláns: *Juan-Joán*, *Alberto-Alberte*, *Domingo-Domingos*, *Alonso-Afonso*, *Cristóbal-Christobo*, *Martín-Martiño*, *Phelipe-Philippe*, *Guillermo-Guillermo*, *Luis-Lois*, *Thomás-Thomé*, *Pablo-Paulo*, *Mauro-Amaro*, *Cayetano-Caetano*, *Esteban-Estebo*.

Avanzando ata os últimos 30 anos do século XX tampouco aparece ningún nome coa forma diferencial galega entre os bautizados, aínda que Ramón Romero (párroco

actual) emprendese pola súa conta unha galeguización de oficio. Semella a representación actual daqueloutro crego, de apelido coincidente, Xoán Romero da Costa, do segundo terzo do XVII.

O capítulo VII contén un “Apéndice documental” formado por 114 documentos do período 1607-1979 e, para ver en imaxes a *Onomástica histórica*, temos o cap. XI “Índice de mapas, cadros e gráficas” e un “Anexo fotográfico”. A “Bibliografía” (cap. VIII) e un “Índice xeral” pechan o volume.

É de xustiza recoñecer o labor feito polo profesor Lema ao levar a termo un traballo desta magnitude, pioneiro no seu e cuxa estrutura servirá de modelo para futuros investigadores.

Se ben ultimamente houbo algúns traballos que comezaron a enfocar o seu interese na onomástica dos Séculos Escuros (como os de Cordeiro / Varela 1999, Martínez López 1998 ou Muíño Naveira 2006, amais dos do propio autor), o alcance cronolóxico da obra que examinamos é moito máis ambicioso, porque se alonga en dous séculos, ata atinxir o XX. Ademais, achega unha compilación exhaustiva dun territorio concreto, que ben pode servir como punto de referencia para comparación con outras zonas ou co territorio completo de Galicia.

Agora só toca agardar a saída editorial dunha prometida segunda parte, a dos nomes femininos.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- Boullón Agrelo, Ana Isabel / Fernando R. Tato Plaza (1998-1999): “Personal names in Galicia as a sign of cultural identification: historical scope and current situation”, *Onoma* 34, 15-44.
- Cordeiro Moledo, Carlos / Sonia Varela Pombo (1999) “Aproximación á onomástica persoal de Cangas do Morrazo no século XVIII”, *Cadernos de Lingua* 20, 85-96.
- Ferro Ruibal, Xesús (dir.) (1992): *Diccionario dos nomes galegos*. Vigo: Ir Indo.
- Kremer, Dieter (1994): “Galegisch Interne Sprachgeschichte III. Onomastik”, en G. Holtus / M. Metzeltin / Ch. Schmit (eds.), *Lexikon der Romanistischen Linguistik*, vol. VI/2. Tübingen: Max Niemeyer, 34-46.
- Martínez López, Xosé Manuel (1998): “Estudio da evolución onomástica na parroquia de santa Columba de Louro alias Cordeiro, 1630-1850”, en *II Premio de investigación 1997. Xesús Ferro Couselo*. Santiago de Compostela: Concello de Valga, 191-236.
- Muíño Naveira, Silvia (2006): “Algunhas cuestións sobre a antroponimia betanceira”, *Anuario Brigantino* 29, 185-196.
- Saavedra Fernández, Pegerto (1994): *La vida cotidiana en la Galicia del Antiguo Régimen*. Barcelona: Crítica.

Xulia Marqués Valea

SÁNCHEZ REI, JOSÉ MANUEL (2006): A LINGUA GALEGA NO CANCEIRO DE PÉREZ BALLESTEROS. SANTIAGO DE COMPOSTELA: EDICIÓN LAIOVENTO, 454 PP.

Xosé Manuel Sánchez Rei (SR), doutor e profesor titular da Facultade de Filología da Universidade da Coruña, tem-se ocupado recentemente da lingua literária galega do século XIX, em particular, da lingua do *Cancionero Popular Gallego (CPG)* publicado por José Pérez Ballesteros em três volumes (1885-1886), que agora apresenta em livro. Sem dúvida, é de louvar esta atenção pela literatura tradicional da Galiza tão desatendida em todos os seus ricos aspectos pela filologia galega contemporânea, que se esqueceu de ter em conta as suas expressões linguísticas, seja na proposta da normativa em vigor da língua galega, seja na réplica reintegracionista da Associação Galega da Língua. SR, com bom critério, considera que a recuperação dalguns traços linguísticos perdidos ou em decadência que se podem encontrar neste cancionero serviria para melhorar o uso da língua galega actual.

O presente livro de SR está dividido em duas partes, enquanto na primeira trata do contexto social e cultural do Ressurdimiento, altura em que é publicado o CPG, na segunda estuda as características da língua galega desta compilação, com particular interesse pela componente morfo-sintáctica e léxica. Na nossa opinião, muito pouco se pode ser salvo deste volumoso livro de 454